

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ІНТЕГРАТИВНОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

Однією з актуальних проблем сучасної науки є дослідження процесу соціального розвитку особистості. Ця проблема продиктована потребами шкільної практики і соціальною необхідністю. Тому соціальний розвиток зв'язаний із сучасними пошуками в області нового змісту соціального виховання. Визнання пріоритету національних і загальнолюдських цінностей у процесі освіти, вимагає обґрунтування аксиологічних орієнтирів цього процесу, визначення способів включення учня в соціальний досвід. Іншими словами, сучасний зміст виховання неминує включати формування соціальної стійкості особистості школяра.

Поняття соціальної стійкості вказує одночасно і на соціальний детермінізм поведінки, і на факт психологічного стану індивіда, і на необхідний компонент процесу формування особистості (4).

Значний внесок у рішення проблеми соціалізації внесли педагоги і психологи І. Єрмаков, О. Киричук, В. Киричук, О. Савченко, Т. Алексеєнко, В. Циба та ін. Однак, прояви соціальної стійкості і питання, пов'язані з особливостями її становлення, механізмами впливу на регуляцію поведінки людини не відбиті в науковій і спеціальній літературі. Метою нашої статті є розгляд деяких аспектів формування соціальної стійкості у старшокласників.

У педагогічній літературі стійкість виділяється як необхідний компонент морального становлення особистості школяра [3; 5]. В.Е. Чудновський [1] закладає в основу стійкості визначений рівень самоорганізації. Моральна стійкість представляється єдністю нормативної і поведінкової сторін самоорганізації особистості на рівні відносин. Кардинальний шлях формування вищого рівня стійкості особистості є шлях формування у індивіда домінуючої потреби в реалізації колективістської мети.

У загальнотеоретичному плані соціальна стійкість розглядається як соціальний феномен, тому що ця характеристика зафіксована вже в його назві. Відмінність соціальної стійкості від власне психологічної стійкості полягає в тому, що вона виконує ті ж функції, але на якісно новому рівні – рівні соціальної спільності (суспільства, колективу, групи). Зрозуміло, відсутність достатня визначених представлень про специфічно психологічну природу реальної поведінки людей значно ускладнює процес формування соціальної стійкості, але не перешкоджає його здійсненню. Конкретний аспект аналізу соціальної стійкості вимагає виділення педагогічних характеристик цього особистісного новоутворення. Вважається, що саме новоутворення лежать в основі розвитку і становлення особистості (Л.С.Виготський, О.М. Леонт'єв, Л.І.Божович, Д.Б.Ельконін і ін.).

Виділення стійкості в якості інтегративної освіти особистості дозволяє припустити, що на окремих етапах генези її формування є основними особистісними новоутвореннями і будуть відповідно різні за характером, але однакові по суті і спрямованості форми соціальної стійкості. Так, для дошкільників це довільна стійкість, для молодших школярів – гуманістична стійкість, для дітей підліткового віку – моральна стійкість, для юнацького – соціальна стійкість. Конкретна позиція особистості, обумовлена наявністю визначених форм соціальної стійкості, дозволяє цілеспрямовано конструювати не просто “нормативного” індивіда конформістського типу, а зосередити максимум виховних зусиль на формуванні морально активної, соціально стійкої, суспільно відповідальної особистості.

Категоріальне значення уживаного поняття визначається його співвідношенням із суспільними зв'язками, зокрема, з установкою на включення в них особистості, що формується (соціальна освіта). За своєю сутністю соціальна стійкість є відображення особистістю суспільних відносин і її позиції до цих відносин. Соціальна стійкість не виникає у людини раптово, вона формується поступово протягом усього процесу соціального

розвитку індивіда. У зв'язку з цим цілком правомірно говорити про вихідні передумови соціальної стійкості. Такими передумовами є прийняті в суспільстві ідеологічні і світоглядні установки, правові норми, принципи моралі.

Складний і багатогранний процес розвитку особистості веде до встановлення нових форм суспільних зв'язків і відносин з іншими людьми, що характеризуються визначеною стійкістю. Особливий зміст має соціальний сенс стійкості. Будучи формою самовизначення особистості, соціальна стійкість відбиває дійсність не пасивно, а за допомогою суспільних відносин, не абстрактно, а крізь призму потреб особистості. Вона визначає характер почуттів, якостей і мотивів поведінки, спрямованість діяльності, тобто соціальна стійкість моделює систему принципів життєдіяльності людини, проектує імперативи його дій і вчинків. У результаті виховання соціально стійка особистість наблизиться до усвідомлення адекватної сутності, а її дії одержують позитивний соціальний зміст.

Особистість формується в процесі спільної діяльності і спілкування, що припускають актуалізацію складних психічних механізмів. Вона реалізується у відносинах людей один з одним. Відносини представлені у виді різноманітних за формою взаємин, у яких інтегруються суспільні зв'язки людини.

Особливості взаємин обумовлюються характером спілкування. Але і взаємини впливають на процеси спілкування. Будучи за характером виборчими, взаємини визначаються потребами людини. Вибіркові взаємини між людьми в значній мірі залежать від змісту потреби в спілкуванні [2]. Взаємодіючи в процесі спілкування, люди визначають позиції один до одного, тобто виникають і розвиваються міжособистісні (суб'єктивні) відносини.

Для педагогіки украй важливі межі суб'єктивних відносин особистості. У психологічній літературі виділяються різні параметри відносин [1; 4]. Відзначимо лише один базовий вимір суб'єктивно-особистісних відносин – ступінь стійкості. Стійкість формується і змінюється в процесі розвитку особистості. В міру включення в соціальні зв'язки вони здобувають риси стійкості. Не потрібно, однак, забувати, що прояви стійкості міжособистісних відносин різні: в одних випадках стійкість виступає як ригідність (консервативно-звичне відношення); в інших вона виражає принципову позицію особистості [5].

Аналіз соціальної стійкості сприяє з'ясуванню системи факторів, “від яких залежить виховання в людини потреби в загальній оцінці своєї поведінки при спілкуванні з іншими людьми й уміння вносити в цю поведінку корективи” [4]. У зв'язку з цим виділимо деякі загальні моменти, що стосуються взаємодії спілкування і процесу формування соціальної стійкості. **По-перше**, варто вказати на специфічність результату спілкування (у відмінність, скажемо, від продуктивної діяльності). У спілкуванні результат (розглянутий як продукт спілкування) – це ті або інші зміни у свідомості, поведінці, взаєминах людей що спілкуються. Причому зміни стосуються не тільки зміни образу самого себе, але й зміни функцій, станів і властивостей учасників спілкування; до того ж ці зміни індивідуально різні. **По-друге**, будемо постійно мати на увазі, що спілкування асиметричне. Асиметричність спілкування виступає джерелом протиріч, вирішення яких є рушійною силою розвитку суспільства. **По-третє**, спілкування виконує функцію регуляції поведінки, воно забезпечує не тільки саморегуляцію, але й можливість регулювати поведінку інших людей і випробувати регулюючі впливи з їх боку. У ході поведінкової регуляції здійснюється взаємостимуляція і взаємокорекція. З відзначеними процесами зв'язані наслідування, уселяння, переконання. **У четвертих**, спілкування значно впливає на вольовий розвиток людини. **По-п'яте**, у процесі спілкування формуються особистісні норми поведінки; імовірно, саме при спілкуванні відбувається упорядкування суб'єктом норм і правил. І, нарешті, не можна забувати про таку функцію спілкування, як розвиток і формування міжособистісних відносин. Частково здійснений змістовний аналіз стійкості показує, що в більшості психологічних досліджень вона розглядається в руслі концепції відносин. Соціальна стійкість виступає системоутворюючим елементом морально-психологічного клімату, міжособистісних

відносин і інших компонентів колективу. Подібні підходи досить плідні і подальша їхня розробка може бути перспективною. Між іншим, відомі підходи трохи обмежують дослідження даної проблематики, тому що виділені для аналізу області не вичерпують предметної глибини соціальної стійкості як об'єкта педагогічного пошуку. Таким чином, соціальна стійкість, будучи відносно самостійним поняттям педагогічної теорії і практики, реалізується в суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносинах. Характеристика соціальної стійкості включає такі сторони досліджуваного явища: соціальна стійкість як феномен виховання.

Соціально стійка поведінка є інтегративною і визначальною формою актуалізації особистості в процесі діяльності. Всі інші особистісні прояви у визначеній мірі залежні від нього і виступають як похідні. Тому феномен соціальної стійкості поширюється на всі види діяльності, особистісні характеристики, психічну і поведінкову активність. Особистість, що є соціально стійкою, – це соціально адекватна особистість, тоді як нестійкість є ознакою соціальної неадекватності індивіда.

Відносна самостійність, а також одночасний взаємозв'язок і взаємопроникнення складової соціальної стійкості пояснюють значний теоретичний і практичний інтерес до аналізу залежностей між стійкістю й особливостями поведінки. Соціальна стійкість виступає в якості важливого внутрішнього механізму саморегуляції особистості. Від рівня її вихованості залежать визначальні характеристики поведінки учня, наприклад, дисциплінованість. Цілком ймовірно припустити, що свідомо дисциплінованість визначається розвитком механізмів стійкості особистості.

Поведінкова стійкість, як справедливо відзначає В. Момов, “ґрунтується на власних системах орієнтації, переконань і виборчого відношення особистості, тобто на свідомості особистості. А виникнення свідомості особистості зв'язано зі створенням внутрішніх механізмів керування поведінкою у цілому, а не тільки окремими поведінковими актами” [4: 51]. Соціальна стійкість стає способом самоорганізації особистості, дозволяє їй направляти і контролювати власну поведінку. Сутність соціально стійкої особистості зробити вибір в альтернативній ситуації і діяти відповідно до моральної мети відповідними їй засобами.

Основна форма існування соціальної стійкості – не статичне виконання норм, що пропонуються, завдяки незмінним спонуканням, а динамічний стан – безперервний розвиток, перетворення, тобто індивідуальна нормотворчість.

Специфіка педагогічного вивчення соціальної стійкості як регулятора і коректори поведінки старшокласника припускає опосередковане вивчення цієї освіти і безпосередню роботу з виховання даного компонента особистості. У той же час аналіз соціальної стійкості педагогіка здійснює через вивчення закономірностей суспільно-моральної поведінки людей. Тому важливою складовою педагогічного процесу є побудова моделей ситуацій, у яких вибір виду діяльності або стилю поведінки здійснюється під безпосереднім виховним впливом, нормативно-ціннісних орієнтацій. Наявність стійкості у свідомості учня робить його відповідальним за обрані варіанти і форми діяльності. Усвідомлюючи діяльнісно-поведінковий вибір і його результат відповідно до прийнятих в суспільстві норм, суб'єкт реалізується як моральна особистість. Тільки моральна особистість перестає реагувати на ситуативні аномальні впливи, тобто стає соціально стійкою. У світлі сказаного одним із найважливіших завдань виховної роботи є формування соціальної стійкості і перетворення її у внутрішній регулятор поведінки особистості, а також стимулювання на цій основі активної позиції в попередженні поведінки, що відхиляється від норм.

Результати нашого дослідження дозволяють виділити три рівні регуляції поведінки з точки зору впливу соціальної стійкості на особистість. **Перший рівень** характеризується наявністю нестійкості. Поведінка визначається ситуацією, неформальним впливом мікрогруп і т.д. Переважні механізми регуляції: асоціальність, негативізм. Включеність особистості в структуру відносин колективу низька. Поведінка підлягає внутрігруповим нормам. **Другий рівень.** Соціальна стійкість сформована настільки, що дозволяє включити суб'єкт у розвинуті внутріколективні зв'язки. У виборі рішень особистість орієнтується на колективні норми, намагаючись наблизити до них своєю поведінку. **На третьому рівні** вирішальне

значення мають характер відносин, положення особистості в колективі. Вплив неформальних груп зникає. Особистість стає активно діючою частиною внутрішньоколективної організації, носієм моральних цінностей, усвідомить гуманістичну спрямованість спільної діяльності і спілкування.

Очевидно, якщо індивід сприятливий до впливу негативних факторів, то він не склався як особистість. Особистість, сформована на основі соціальної стійкості, не піддається безпосереднім впливам тих же мікрогруп, що кваліфікуються як негативні. Більш того соціально стійка особистість є автономною, активною саморегулюючою індивідуальністю. Про що мова йтиме в наступній статті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басаров Б. Проблеми психології стійкості особистості. – Ашхабад. – 1981. – 87 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. – Кн. 2. – К.: Либідь, 2003. – 342 с.
3. Лукашевич М.П. Соціалізація: Виховні механізми і технології – К., 1998. – 112 с.
4. Реан А.А., Коломинський Я.Л. Соціальна педагогічна психологія. – Санкт-Петербург, 1999. – 413 с.
5. Хломов Д.Н., Баклушинский С.А., Кузьміна О.Б. Посібник оцінки рівня розвитку соціального поведіння старшокласників. – М., 1993. – 72 с.

УДК 371.3

Волкова С.В.

ВИКОРИСТАННЯ КОМПАРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ МОРАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРІВ

Мета нашого пошуку – розкрити переваги використання компаративного підходу до аналізу моральної проблематики фольклорних творів українського та англійського народів. Передумовою її реалізації стали такі завдання: довести, що компаративний аналіз є результативним як на рівні зіставлення у межах фольклорної спадщини одного народу, так і на рівні фольклорних зв'язків двох народів; окреслити основні етапи компаративного аналізу творів українського та англійського фольклору.

Нові соціально-культурні умови життя в Україні ставлять ученого-дослідника і вчителя-словесника перед вибором таких шляхів освоєння художніх текстів, які були б властиві даному жанру літературного мистецтва й відповідали б вимогам часу – орієнтації учнів на моральні цінності.

Розв'язанню цього завдання сприяє творче опрацювання кращих зразків різних літературних жанрів. Одним із найбільш дієвих із них був і залишається фольклор. Народна поетична творчість століттями акумулювала у собі життєвий досвід, колективну мудрість предків і передавала їх наступним поколінням, пропагуючи високі моральні та естетичні ідеали.

Велику освітню, розвивальну і виховну силу фольклору визначали і розкривали видатні вітчизняні вчені, освітні діячі, письменники минулого і сьогодення. Про невичерпні виховні можливості фольклору України та інших народів світу писали О.Духнович, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський, І.Франко, Т.Шевченко.

Необхідність і важливість виховання засобами усної народної поетичної творчості наголошується у державних документах про школу, обстоюється у працях таких вчених, як В.Кузь, Ю.Руденко, З.Сергійчук, М.Стельмахович, Є.Сявавко та ін. Сьогодні, як ніколи гостро, постало питання про відродження фольклорного виховання.

Водночас, у наукових дослідженнях проблема використання виховних можливостей різних жанрів фольклору ставиться і висвітлюється лише стосовно вітчизняного фольклору.